

РОЗДІЛ III

ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ ПРОТЕСТАНТИЗМ
ЗА УМОВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ*Ю. Вільховий* * (м. Полтава)

УДК 274/278(477)"1940/1950

РОЗВИТОК ПРОТЕСТАНСЬКИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ
ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(середина 40-х – 50-ті рр. ХХ століття)

Постановка наукової проблеми та її значення. У радянській атеїстичній та історичній науці протестантські конфесії євангельських християн-баптистів (ЄХБ), християн євангельської віри (ХЕВ) — п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня (АСД) традиційно оцінювалися як релігійні секти. Чи правомірний такий підхід? Адже він досить поверхово розкриває сутність понять “секта” і “церква”, акцентуючи головну увагу на негативному змісті релігії взагалі. Об'єктивний аналіз історичних фактів переконує нас, що у повоєнні роки структурна організація протестантських течій ЄХБ, АСД, ХЕВ остаточно набуває вигляду церкви.

Основний зміст статті. Найпотужнішою протестантською релігійною течією в Україні у період середини 40-х-50-х років була Церква ЄХБ. У цей час Церква ЄХБ — це спілка чотирьох протестантських течій — євангельських християн-баптистів, християн євангельської віри, дарбістів, християн у дусі апостольському. На початку 60-х років м.ст. до неї приєднуються ще й братські меноніти. Громади ЄХБ України входили до Всесоюзної Спілки ЄХБ (ВСЄХБ). Найвищим органом ВСЄХБ був з'їзд громад, найвищим виконавчим органом — Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ), яка у період між з'їздами фактично керувала усією Церквою. ВРЄХБ мала свою канцелярію (у Москві), рахунок у банку, казну, друкований орган — журнал “Братский вестник”, власне майно. ВРЄХБ була офіційно зареєстрованим владою органом. Головою ВРЄХБ був євангельський християнин Яків Іванович Жидков. ВРЄХБ стала духовним центром

* Вільховий Ю.В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Церкви ЄХБ і спиралася на інститут своїх уповноважених у республіках СРСР та інститут старших пресвітерів.

Уповноваженим ВРЄХБ в Україні був євангельський християнин, старший пресвітер Олексій Леонідович Андрєєв, який впродовж 1944-1965 років очолював республіканський духовний центр ЄХБ. Уповноважений ВРЄХБ в Україні мав двох помічників, обслуговуючий персонал — управління справами, бухгалтерію, що забезпечували роботу канцелярії старшого пресвітера. Відомими релігійними діячами ЄХБ, серед помічників старшого пресвітера в середині 40-х-50-х роках, були — Д.І.Пономарчук (колишній єпископ ХЄВ), М.М.Мельников (колишній пресвітер Дніпропетровської громади ЄХБ), А.Й.Мицкевич (колишній пресвітер Київської громади ЄХБ), Ф.Р.Астахов, Д.М.Андрикевич. Республіканський старший пресвітер ЄХБ (за статусом його можна було прирівняти до православного митрополита — Ю.В.) фактично керував корпусом обласних старших пресвітерів (у православних і католиків — єпископи — Ю.В.) Кожна область мала старшого пресвітера. Старший пресвітер мав одного або двох помічників та необхідний технічний персонал. [Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). — Ф.1, Оп. 24, Спр. 4263, Арк.249]. Кожна релігійна громада ЄХБ мала пресвітера (священника), який духовно керував віруючими, виступав з проповідями, відправляв релігійні обряди. Вирізнялися рукопокладені і нерукопокладені пресвітери. За дорученням ВРЄХБ рукопокладення здійснювали старші пресвітери (республіканські і обласні), а також помічники республіканського старшого пресвітера. Нерукопокладений пресвітер не міг здійснювати обряди водного хрещення, вінчання, переломлення хліба. Організаційно-господарською діяльністю кожної громади ЄХБ керував спеціальний виконавчий орган, що обирався зборами віруючих. Для контролю за діями виконавчого органу обиралася ревізійна комісія [ЦДАГО України. — Ф.1, Оп. 24, Спр. 4263, Арк.250]. Громади ЄХБ мали досить розгалужений штат дяконів, які також підлягали рукопокладенню, проповідників і регентів (керівників хорів). Нерукопокладених пресвітерів віруючі називали — керуючими.

Керівництво ЄХБ СРСР і України підтримувало тісні зв'язки із світовими баптистськими організаціями і сприяло інтеграції ВСЄХБ до Всесвітньої Спільки баптистів (ВСБ). Голова ВРЄХБ Я.Жидков влітку 1955 року на конгресі баптистів у Лондоні був обраний віце-президентом ВСБ [ЦДАГО України. — Ф.1. — Оп. 24. — Спр.4263, Арк.243]. За кордоном користувалися популярністю праці відомого теоретика баптизму, генерального секретаря ВРЄХБ Олександра Васильовича Карєва. Впродовж 50-х років ХХ ст. Україну декілька разів відвідують міжнародні баптистські делегації.

За кількістю громад і віруючих Церква ЄХБ займала друге місце в СРСР після Російської Православної Церкви (РПЦ). За даними духовного центру ВРЄХБ, у 1944 році в Україні налічувалося близько 2174 діючих громад ЄХБ, у 1946 році — 1866. На 1 липня 1947 року в СРСР

налічувалося близько 2669 громад ЄХБ, а в Україні з них було — 1864. Таким чином, в Україні діяло близько 70 відсотків громад ЄХБ СРСР з кількістю віруючих близько 94019 осіб [ЦДАГО України . — Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4556, Арк. 45, 114].

Церква АСД була не такою чисельною як ЄХБ. Але у повоєнний період вона різко активізує свою діяльність. Духовний центр адвентистів — Всесоюзна Рада АСД (ВРАСД) розміщувався у Москві. ВРАСД мала свою канцелярію, казну, видавничий центр та обслуговуючий персонал. Голова ВРАСД мав двох помічників, а у кожній республіці — уповноваженого (старшого пресвітера). Кожна область мала уповноваженого ВРАСД (також старшого пресвітера). Головою ВРАСД у 1944-1953 роках був старший пресвітер В.Д.Яковенко. У 1953 році його змінює визначний теоретик і організатор руху АСД Степан Павлович Кулижський (1953-1960). На цій посаді С.Кулижський залишався до ліквідації владними органами ВРАСД. Уповноваженими ВРАСД в Україні були старші пресвітери Гнат Савелійович Бондар (1944-1951), Федір Васильович Мельник (1952-1956), Дмитро Іванович Колбач (1956-1958), Олексій Георгійович Галаджев (1958-1960). Незважаючи на те, що Церква АСД була офіційно зареєстрована, вона зазнавала набагато сильнішого тиску радянської держави і була більш замкнутою, ніж ЄХБ. У 1946 році в Україні налічувалося 140 громад АСД. Із 76 осіб старших служителів культу АСД в СРСР в Україні діяло 14 старших проповідників і 8 старших пресвітерів [ЦДАГО України. — Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4555, Арк.232]. Досить потужним був і корпус пресвітерів, керуючих, дияконів, які діяли у кожній громаді. В АСД існував також інститут благовісників та регентів. Малочисельність громад АСД (у порівнянні із ЄХБ), компенсувалася якістю керівного складу і активів громад, які мали великий досвід місіонерської діяльності. Голова ВРАСД С.Кулижський часто бував в Україні, де виступав з проповідями у громадах. У церковній організації АСД важливе місце посідав інститут міжрайонних старших пресвітерів, який забезпечував гнучке керівництво громадами. На початку 1950-х років влада остаточно ліквідовує цей інститут.

Якщо конфесії ЄХБ і АСД влада реєструвала, то Церква ХЄВ — п'ятидесятників легалізувати свою діяльність в СРСР не змогла. У 1945 році вона зазнала нищівного удару держави — не була допущена до реєстрації, пережила болочий розкол. Більша частина громад ХЄВ була насильницьки приєднана до ЄХБ, інші — фактично залишилися у напівлегальному становищі. За час німецької окупації Церква ХЄВ отримала право на легальне існування. Було утворено Управління Єпископальної Церкви ХЄВ, яке включало 4 єпархії: Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Криворізьку, П'ятихатську. З приходом радянської влади Управління Єпископальної Церкви було ліквідоване. Керівне ядро Церкви ХЄВ у 1943-1945 роках утворили Дмитро Іванович Пономарчук (колишній Дніпродзержинський єпископ), Гаврило Гаврилович Понурко (колишній Дніпропетровський єпископ), Пимін Павлович Шокало

(колишній Криворізький єпископ), Афанасій Іванович Бідаш (колишній П'ятихатський єпископ), а також К.С.Кружко, М.В. Кузьменко, Д.М.Адамик, А.В.Нікітчук, П.І.Льчук. Після вигнання німецьких окупантів громади ХЄВ налічували понад 20000 віруючих. Це далеко не повні дані [ЦДАГО України . — Ф. 1, Оп. 24, Спр. 4494, Арк.262]. Ряди п'ятидесятників стрімко зростали, що не влаштовувало радянське і партійне керівництво СРСР. У реєстрації п'ятидесятникам відмовили. Під сильним тиском частина керівництва ХЄВ погодилася приєднатися до ЄХБ, відмовляючись від ряду важливих догматів. Серпнева угода між керівництвом ВРЄХБ і ХЄВ, що була підписана у 1945 році у Москві, офіційно зафіксувала розкол у п'ятидесятництві. Громади ХЄВ сприйняли факт об'єднання неоднозначно. На 1 січня 1947 року було зареєстровано 441 громаду ХЄВ, що повністю злилися з ЄХБ, з кількістю віруючих 20419 осіб [ЦДАГО України. — Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4555, Арк.349]. Через півроку кількість приєднаних громад сягнула 545. Із загальної кількості громад ХЄВ — 626 не приєднаними залишалися 81 громада, з кількістю віруючих (за неповними даними) до 15000 осіб [ЦДАГО України . — Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4555, Арк.350]. З цього часу рух п'ятидесятників стає нелегальним, віруючі зазнають переслідувань з боку органів держбезпеки. Єпископи А.Бідаш, П.Шокало, Г.Понурко були заарештовані. Єпископ Д.Пономарчук — призначений помічником старшого пресвітера ЄХБ по УРСР, а у 1956 році його призначили старшим пресвітером ЄХБ у Молдавській РСР [ЦДАГО України . — Ф. 1, Оп. 24, Спр. 4494, Арк.263]. В об'єднаних громадах між віруючими ЄХБ і ХЄВ час від часу спалахували конфлікти, внутрішньо розхитуючи об'єднану Церкву. Але, незважаючи на серйозні догматичні розходження між ЄХБ і ХЄВ, позиції Союзу ЄХБ на певний час значно зміцніли.

Таким чином, ми бачимо, що конфесії ЄХБ, АСД і ХЄВ на 1 січня 1945 року мали чітку і розгалужену церковну організацію. Називати їх сектами немає підстав. Ці конфесії стрімко зростали чисельно. Нелегальній частині ХЄВ також вдалося зберегти церковну організацію. Витримавши всі репресії радянських владних структур, на початку 70-х років ця Церква легалізувалася.

Середину 40-50-х років ХХ століття історики умовно називають етапом “відлиги”, часом відносного пом'якшення державної політики у релігійному питанні. Діяльність протестантських громад значно пожвавилася, відновилися організаційні структури. Проте політика радянської влади щодо віруючих була підступною і оманливою. Відомий дослідник проблем державно-церковних взаємин в Україні професор В. Пащенко влучно зазначив, що “відносини між державою та церквою будувалися за принципом “хазяїн-слуга”. За ширмою зовнішнього відносного демократизму і лібералізму ясно проглядалося обличчя войовничого партійного атеїзму, який у повоєнні роки лише дещо змінив свою стратегію, але не відмовився від принципу знищення релігії. Подальша десталінізація суспільства фактично не зачепила сфери

державно-церковних взаємин, оскільки діяв старий адміністративно-командний, репресивний за змістом, контроль над релігійними центрами та організаціями [Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997. – С. 224, 259-260].

Постановою Ради Народних Комісарів СРСР №572 від 19 травня 1944 року було утворено Раду у справах релігійних культів при РНК СРСР (з 1946 року — при Раді Міністрів СРСР). Головою Ради у справах релігійних культів було призначено І.В.Полянського, а уповноваженим Ради в УРСР — П.Я.Вільхового. У довідці про становище релігійних культів в УРСР на 1956 рік, на ім'я голови Ради, П.Вільховий зазначає, що з утворенням Ради “уряд СРСР усунув всілякі можливості для придушення релігійних культів православною церквою, створив рівні умови для усіх культів” [ЦДАГО України. – Ф.1, Оп. 24, Спр.4263, Арк.239]. Такій заяві можна б і повірити, але історична дійсність вперто доводить нам протилежне — в Україні (як і в СРСР) ніколи не існувало рівних можливостей для всіх релігійних течій.

У протестантів офіційно визнавалися лише церкви ЄХБ і АСД (конфесії РПЦ, УГКЦ, молокан та ін. ми не рахуємо), а потужна церква ХСВ не була зареєстрована і, під тиском Ради, зазнала розколу. Конфесії єговістів, адвентистів-реформістів, «сіоністів», мальованців, мурашківців, смородинців, дациків, «цнотливих», «червонодраконівців», чистих баптистів, апокаліпсистів та інші, взагалі потрапили до категорії “сектантського підпілля, ворожого радянській владі”. З цим підпілля влада проводила жорстоку боротьбу. Методи були винятково силові і репресивні. Керівники Ради не афішували ту обставину, що ворожнеча між РПЦ, ЄХБ, греко-католиками, АСД, римо-католиками інспірувалася державними органами. Розкольницькі дії обласних та республіканських уповноважених Ради, органів держбезпеки були спрямовані на дискредитацію релігійних громад і священнослужителів, на внутрішній розклад Церков.

Уповноважені Ради подавали щоквартальні, піврічні та річні звіти про діяльність протестантських громад. Так, уповноважений Ради в УРСР у довідці про стан Церкви ЄХБ, на 1 липня 1947 року, подав затверджений «план заходів проти сектантів», який містив наступні позиції:

- ліквідація будь-якої спеціальної роботи громад серед жінок, молоді і дітей (заборона особливих зборів, молодіжних свят, концертів, гуртків, безкоштовних обідів, роздачі подарунків, участі неповнолітніх у вокальних гуртах). У Західних областях і на Закарпатті ліквідація цих форм із урахуванням місцевих особливостей;
- хрещення водою проводити в чітко відведених для цього місцях, у ранній час і певні дні. Проводити за погодженням і в присутності уповноваженого;
- членами секти можуть бути лише особи, які досягли 18 років;

- утворення гуртів, оркестрів допускається тільки в межах даного молитовного будинку і з членів даної громади. Не припустимі поїздки хорів та оркестрів до інших громад, а також участь у них дітей і неповнолітньої молоді;
- пресвітери громад обслуговують тільки ті громади, де вони зареєстровані. Виїзди з проповідями до інших громад заборонені. Старші обласні пресвітери і республіканський старший пресвітер можуть відвідувати громади, але за узгодженими з уповноваженими маршрутами;
- проповіді на молитовних зборах виголошує тільки зареєстрований пресвітер... ВРЄХБ розробила і розіслала циркуляр, що обмежує кількість виступаючих на зборах;
- “свята жнив ” дозволяються тільки в межах громади і для членів громади;
- заборона всілякої матеріальної допомоги постраждалим із церковних фондів;
- сувора заборона місіонерської діяльності з боку віруючих (обходи будинків, поширення Біблії, псалмів);
- з метою стабілізації і поступового скорочення кількості громад ЄХБ договори на оренду приватних будинків віруючими повинні заключатися не менш ніж на 3-5 років (це дуже дорого для віруючих – Ю.В.);
- в областях, де багато громад ЄХБ — дрібні громади об’єднувати в одну. Громади не повинні знаходитися ближче ніж за 8 кілометрів одна від одної (перешкода частині віруючих добиратися до молитовних будинків – Ю.В.). У ряді областей кількість громад ЄХБ скоротилося на 325;
- обласні уповноважені Ради значно завищують санітарно-технічні та протипожежні вимоги до будинків, що реєструються для потреб громад ЄХБ;
- взятий курс на професіоналізм пресвітерів (звільнення їх від роботи у колгоспах і виробництвах). Громади повинні самостійно утримувати пресвітерів;
- обласним уповноваженим рекомендується складати карти — поширення релігійних громад ЄХБ [ЦДАГО України. – Ф. 1, Оп. 23, Спр. 4556, Арк.125-128].

Реєстрація громад, у цьому плані, була завуальованою формою обмеження прав віруючих, при чому не лише євангельських християн-баптистів. Рада у справах релігійних культів спочатку ліквідувала інститут міжрайонних, потім обласних старших пресвітерів церкви АСД. Втручання уповноважених було таким сильним, що ВРАСД змушена щороку пересувати по областях своїх найталановитіших пресвітерів і проповідників для пожвавлення церковного життя. У звіті за II квартал 1947 року уповноважений Ради у справах релігійних культів в УРСР П.Вільховий зазначав, що “ми взяли курс на всіляке обмеження діяльності

АСД і чітко його дотримуємося, позбавляючи їх можливості ідейного і організаційного зміцнення своїх громад” [ЦДАГО України . — Ф. 1, Оп. 23, спр. 4555, Арк. 356].

У повоєнні роки значно посилюється рух адвентистів-реформістів на Закарпатті. У 40-х-50-х роках духовним наставником цього руху був проповідник Чирков, що проживав у м. Унген в Молдавській РСР. На Закарпатті реформістів очолювали проповідники В.М.Білич, Д.І.Пацкан, І.Павлович [Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВОВ України) . — Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 15, Арк.142-143]. Сповідуючи принцип повного невторчання держави у справи церкви, реформісти викликали неймовірну лють влади. За Чирковим, який часто відвідував громади реформістів на Закарпатті, органи МДБ розпочали справжнє полювання, яке закінчилося арештом проповідника [ЦДАВОВ України . — Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 15, Арк.144].

У Сталінській, Ворошиловградській і Херсонській областях поширюється рух “совершенців” або “чистих баптистів”, що виникає у середині 40-х років після об’єднання ХЄВ і ЄХБ. Лідерами цього руху були проповідники О.І.Асін та М.Є.Зюбанов. Чисті баптисти були незадоволені спілкою із євангелістами (1944 р.), п’ятидесятниками (1945 р.), дарбистами (1946 р.), християнами у дусі апостольському (1947 р.), а також угодовницькою політикою ВРЄХБ. Чисті баптисти взяли за основу свого віровчення працю І.В.Каргеля “Христос — освячення наше” і виступали за чистоту баптистського віровчення. “Совершенці” зазнавали репресій. Проповідників О.Асіна, М.Зюбанова, Я.Литвиненка, В.Ваніна, Г.Дубовик, Г.Калача було заарештовано і засуджено [ЦДАВОВ України. — Ф. 4648, Оп. 2, Спр. 203, Арк. 5-6, 9-10].

З «непокірними» п’ятидесятниками взагалі йшла справжня війна. Сотні людей було кинуте до таборів, за нелегальну діяльність, але після відбуття покарання, у середині 50-х років, лідери ХЄВ А.Бідаш, К.Кружко, І.Левчук, В.Стрюц та інші активно бралися за роботу по організації підпільних громад віруючих. Тому в 1955 році різко активізується діяльність ХЄВ у Сталінській, Житомирській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Вінницькій, Волинській, Рівненській областях. П’ятидесятники знову починають наполегливо прагнути реєстрації.

21 грудня 1946 року у Москві відбулося засідання Ради у справах релігійних культів. Крім членів Ради у ньому взяли участь деякі республіканські уповноважені (у тому числі і від України). У своїй доповіді П.Вільховий окреслив план подальших заходів проти “сектантів”, пожалкував з приводу “повільного злиття ХЄВ і ЄХБ”, різко критикував керівництво ВРЄХБ і особисто старшого пресвітера О.Андреева за нерішучість у впровадженні політичної лінії Ради. На запитання завідуючого відділом Ради В.Соколова стосовно діяльності євангельських християн, уповноважений відповів: “Боюсь, що це петлюрівська організація” [ЦДАВОВ України. — Ф. 4648, Оп.4, Спр.24, Арк.14]. Стосовно старшого пресвітера ЄХБ в Україні О.Л.Андреева, В.Соколов

заявив: “Андреев розпустився після поїздки в Швецію, надивився там “демократичних порядків”. Якщо він не зміниться, потрібно буде ставити питання про оргвисновки і шукати іншого працівника ВРЄХБ в Україні”. Заступник голови Ради Ю.В.Садовський додав: “Якщо Андреев забув ті уроки, що отримав, то доведеться йому нагадати ...” [ЦДАВОВ України. — Ф. 4648, Оп.4, Спр.24, Арк. 22, 31].

Варто ще раз підкреслити, що протестантські громади ЄХБ, АСД, ХЄВ у перше повоєнне десятиліття, перебували в умовах пом'якшення державної політики у релігійному питанні. Наприкінці 50-х років м.ст. уряд республіки, партійні і державні органи, КДБ, Рада у справах релігійних культів розпочинають різкі репресії проти протестантів.

На засіданні Ради у справах релігійних культів, яке відбулося 30 січня 1959 р., було затверджено план роботи Ради і уповноважених на 1959 р. Третій розділ плану називався “Припинення незаконних дій релігійних об'єднань і духівництва”. В загальних рисах розділ фактично повторює інструкції Ради 1947 року, але викладає їх уже в значно жорсткішій формі. Пункт “г” третього розділу позбавляє громади віруючих права обмеженої юридичної особи [Державний архів Луганської області (далі ДАЛО). — Ф.р-2626, Оп. 1, Спр. 8, Арк.72] Без спеціальної санкції Ради громадам заборонялося придбання транспортних засобів, купівля молитовних будинків та споруд для церковних потреб, оренда і будівництво приміщень під молитовні будинки, виробництво предметів культового вжитку. Знищувалися ті, обмежені, права віруючих, які декларувала ще сталінська постанова РНК №232-101с від 28 січня 1946 р. “Про молитовні будинки релігійних громад”. Адже тоді передбачалося навіть виділення у незначних розмірах будматеріалів для зареєстрованих релігійних громад, по лінії раднаркомів і облвиконкомів [ДАЛО. — Ф.р-2626, Оп. 1, Спр. 1, Арк. 29]. На початку 50-х років місцеві органи влади починають відкрито ігнорувати окремі положення постанови РНК 1946 року, а в січні 1959 року ці положення були відмінені офіційно. Оскільки Рада у справах релігійних культів (РСРК) була виразником на найвищому рівні політики радянського уряду і КППС щодо церков, то всі її директиви і постанови автоматично набували для віруючих сили закону. Тому радянське законодавство про культу включало в себе не лише декларовані гасла про свободу совісті і релігії в СРСР, а й систему заборон і перешкод для віруючих. Варто зазначити, що місцева влада весь час порушувала законодавство про культу, а уряди СРСР і УРСР дивилися на це “крізь пальці”. Так у селі Соколівочка, Тальнівського району на Київщині голова сільської ради Корчовий і голова колгоспу Романюк викликали до себе пресвітера місцевої громади ЄХБ і висунули перед ним такі вимоги:

- зареєструвати громаду (уже зареєстровану до того часу – Ю.В.) у райвиконкомі і показати документи;
- на кожне богослужіння складати конспект і затверджувати у райвиконкомі;

- пресвітер повинен показувати довідку від правління колгоспу, що правління відпускає його (у вільний від роботи час – Ю.В.) для проведення богослужіння;
- передати в сільську раду списки віруючих громадян.

Коли пресвітер показав довідку про реєстрацію громади, то голова сільради заявив йому, що “збори ми ваші закриваємо і вашого уповноваженого не визнаємо” [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 54, Арк.107]. Такі факти не були поодинокими в Україні. Районні і обласні ради часто ігнорували постанови уповноважених. Уповноважений РСРК в УРСР П.Вільховий у своєму інформаційному звіті за 1949 рік розгублено говорить про “якусь особливу, не зрозумілу, таємну політичну лінію від райвиконкомів до сільських рад” [ЦДАВОВ України. – Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 54, Арк.107].

Постанова ЦК КПРС від 7 липня 1954 року “Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи щодо її поліпшення” була «першою ластівкою», яка знаменувала згасання “відлиги” у державно-церковних відносинах. Це була нова атака на релігію і церкву. І хоча 10 листопада 1954 року з’явилася нова постанова “Про помилки у проведенні науково атеїстичної пропаганди серед населення”, яка відкидала принципи грубого адміністрування, суті державної політики щодо Церков вона не змінила. Дослідник В.Пашенко зазначив, що лібералізація церковного життя України в середині 50-х років, так і не настала, тому, що “жорстокіша липнева (1954 р.) постанова ЦК партії стала основою політики місцевих властей, щодо православної церкви” [Пашенко В. Православ’я в новітній історії України. — Полтава, 1997. — С.265]. Протестантські конфесії ЄХБ, АСД, ХЄВ, єговістів, котрі влада вважала сектами, були ще в гіршому становищі. Наприкінці 50-х років наступ на релігійні громади відразу ж було підтримано законодавчо. Постанови ЦК КПРС від 13 січня і ЦК КПУ від 21 березня 1960 року “Про заходи по ліквідації порушень духівництвом законодавства про культу” зобов’язували керівників усіх рівнів посилити контроль за діяльністю релігійників. Рада у справах релігійних культів, КДБ різко активізують свою роботу — закриваються молитовні будинки, заарештовуються впливові служителі культу, забороняються богослужіння. Усі керівники повинні були змінити стиль своєї роботи з реалізації рішень КПРС. В областях України змінювалися уповноважені Ради, які працювали «не досить» енергійно. Яскравий приклад — звільнення уповноваженого Ради в Луганській області А.Лиховодова. У своєму листі №0158 від 19.07.1960 року на ім’я секретаря Луганського обкому компартії України В.Половенка уповноважений Ради у справах релігійних культів в УРСР К.Полонник зазначав, що “обласний уповноважений Лиховодов не зробив практичних висновків із постанов партії і не виявляє у своїй роботі потрібної наполегливості. За весь минулий рік і перше півріччя цього року т. Лиховодов не зафіксував порушень законодавства про культу в жодній релігійній громаді і жодної громади не подав на зняття з реєстрації.

Кількість церковних і сектантських громад на Луганщині не скорочується. т. Лиховодову 65 років, він працює уповноваженим уже 15 рік і, можливо, втратив інтерес до роботи. У зв'язку з цим просимо замінити т. Лиховодова більш молодшим, енергійним і політично гострим комуністом, який здатний був би організувати контроль за діяльністю релігійних громад в дусі вимог постанов ЦК КПРС і ЦК КПУ” [ДАЛО. – Ф.п-179, Оп. 5, Спр. 788, Арк.97]. На початку 60-х років було замінено майже 80 відсотків обласних уповноважених. Влада припинила маскувати форми тиску на протестантські церкви. На відміну від 1947 року, в плані роботи уповноважених на 1959 рік за порушення правил про культу громади віруючих передбачалося знімати з реєстрації [ДАЛО. – Ф. Р-2626, оп. 1, Спр. 8, Арк.73]. Постійне втручання функціонерів Ради у справах релігійних культів у внутрішні справи протестантських конфесій створювало сильну напругу в стосунках держави і церкви. У 1960 році було ліквідовано духовний центр церкви АСД — ВРАСД. Всесоюзна Рада ЄХБ повністю контролювалася Радою у справах релігійних культів і, по суті, в середині 50-х років стає виразником партійно-державної політики щодо Церкви. Це призводить до того, що у середині 50-х років серед віруючих ЄХБ виникає масове незадоволення діями старших пресвітерів і ВРЄХБ [Савинский С.Н. История русско-украинского баптизма. - Одесса, 1995. — С.120]. Завдання ВРЄХБ зводилося до підбору на всі церковні посади своїх людей, які спостерігали в середині церкви за виконанням обмежень, що накладала влада [Алексеева Л.М. История инакомыслия в СССР. Новейший период.— Вильнюс- М., 1992. – С.142].

Висновки. Таким чином, “хрущовська відлига” в 50-х роках ХХ ст. поєднувала терпиміше ставлення до релігії і Церкви з активізацією антирелігійної пропаганди і атеїстичного виховання, жорстким курсом на обмеження сфери релігійного впливу в межах України та використанням церкви на зовнішньополітичній арені [Академічне релігієзнавство. Підручник. За наук. ред. А.Колодного. — К., 2000. — С.463]. Протестантські конфесії були до мінімуму обмежені у своїй діяльності, постійно контролювані і розколювані на дрібніші опозиційні групи. Влада вбачала у протестантизмі ворога і конкурента. Як зазначає Л.Мітрохін: “...Баптизм не обмежувався лише проповідями... В особі громади він пропонує певний колектив, що надає людині моральну, а нерідко матеріальну підтримку...” [Митрохін Л. — Баптизм. — М., 1974. – С 276]. За таким же принципом діяли і інші протестантські громади. Тому активно поширюючись протестантські Церкви в Україні набували дедалі більшої усталеності та стабільності. Ніяким контролем держави за діяльністю віруючих — ні судовими переслідуваннями, ні адміністративними санкціями (застереження, попередження, штрафи, критика на шпальтах газет і журналів), розгонами молитовних зборів не можна було зупинити цей процес.

А н о т а ц і ї

Статтю Ю.Вільхового присвячено аналізу розвитку протестантських конфесій євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, а також християн євангельської віри упродовж середини 40-50-х рр. ХХ ст. Розглянуто особливості існування зазначених церков в умовах тоталітарної держави, висвітлено їх реакцію на втручання владних структур в релігійне життя, охарактеризовано внутрішньоцерковне становище громад в даний період та складнощі у взаєминах між представниками даних релігійних конфесій.

Ключові слова: протестантизм, церква, конфесія, законодавство про культу, євангельські християни-баптисти, п'ятидесятники, адвентисти сьомого дня, секти, державна реєстрація.

Статья Ю.Вильхового посвящена анализу развития протестантских конфессий евангельских христиан-баптистов, адвентистов седьмого дня, а также христиан евангельской веры на протяжении середины 40-50-х гг. ХХ века. Рассмотрены особенности существования указанных церквей в условиях тоталитарного государства, описана их реакция на вмешательство структур власти в религиозную жизнь, охарактеризовано внутрицерковное состояние общин в данный период и сложности во взаимоотношениях между представителями этих религиозных конфессий.

Ключевые слова: протестантизм, церковь, конфессия, законодательство о культу, евангельские христиане-баптисты, пятидесятники, адвентисты седьмого дня, секты, государственная регистрация.

The article by Y.Vilkhovi is devoted to the analysis of the development of Protestant confessions of Evangelical Baptist Christians, Seventh-Day Adventists, and Evangelical Christians in the middle of 1940-1950s. The author considers peculiarities of the existence of these churches in the conditions of totalitarian state, depicts their reaction against state intervention into religious life, characterizes internal church life in that period, including the complexities of interrelations between the representatives of those religious confessions.

Keywords: Protestantism, church, confession, legislation on cults, Evangelical Baptist Christians, Pentecostals, Seventh-Day Adventists, sects, state registration.